

Motverka rasism i skolan - elevers delaktighet i det främjande och förebyggande arbetet

Handledning för skolpersonal och lektionsupplägg för elever i årskurs 6-9 med utgångspunkt i läroplanen.

Rättighetsinformation

Göteborgsregionen har utvecklat detta material på uppdrag av Göteborgs stads grundskoleförvaltning. Materialet får fritt kopieras och användas i utbildningsverksamhet så länge källa anges. Texter: Amir Fikic, Åsa Hlongwa Nilsson, Malin Viberg och Anna Pettersson.

Om Göteborgsregionen

Göteborgsregionen (GR) är en arena för samverkan och utveckling som verkar inom en rad olika sakområden. Inom utbildningsområdet driver GR allt från kortare insatser i form av temapass, metodmaterial och konferenser till långsiktiga utvecklingsprojekt för hela kommuner, professioner och nationella uppdragsgivare.

Läs mer på goteborgsregionen.se

Innehåll

Bakgrund

- Målgrupp
- Mål och syfte
- Struktur och innehåll

Del 1: Kunskapsfördjupning och handledning för personal

- Varför ska skolan arbeta med frågan om rasism?
- Vad är rasism?
- Hur ser rasism ut i skolan?
- Om det systematiska likabehandlingsarbetet

Del 2: Lektionsupplägg för elever

- Lektion 1: Vad är normer?
- Lektion 2: Normer, möjligheter och begränsningar
- Lektion 3: Vad säger lagen och vilka rättigheter har du i skolan?
- Lektion 4: Uppdrag: Normjakt!

Del 3: Litteraturlista, tips och vidare läsning

Bilagor

Bakgrund

Det här materialet är framtaget för att stötta skolors arbete med att motverka rasism inom ramen för det systematiska likabehandlingsarbetet. Materialet innehåller kunskapsfördjupning för skolans personal och lektionsupplägg som ska bidra till ökad elevdelaktighet.

Målgrupp

Lektionsuppläggen riktar sig i första hand till elever i grundskolans senare år. Kunskapsfördjupningen vänder sig till lärare och annan skolpersonal som arbetar med dessa årskurser.

Mål och syfte

Materialets syfte är att stötta skolor i arbetet mot rasism. Målet är att stärka det främjande och förebyggande arbetet genom att:

- skapa förutsättningar för kollegialt lärande i personalgruppen,
- stötta personalen i att undervisa om rasism,
- bidra till att öka elevernas delaktighet i det systematiska arbetet mot rasism, exempelvis i framtagandet av planen mot diskriminering och kränkande behandling (PDK).

Ett annat övergripande mål är att öka både elevers och personalgruppens kunskap om vad rasism är och varför rasism uppstår i skolan och i samhället.

Innehåll och upplägg

Utgångspunkten för skolans arbete mot rasism är planen mot diskriminering och kränkande behandling (PDK) som varje skola har skyldighet att upprätta årligen.¹ Det här handledningsmaterialet tar avstamp i de krav som ställs på skolan i lagtexter och i läroplanen.

Del 1: Kunskapsfördjupning och handledning för personal

Materialets första del riktar sig till skolledning, lärare, elevhälsa och annan skolpersonal. Den är tänkt att användas i det kollegiala lärandet på arbetslagsmöten, arbetsplatsträffar eller i andra sammanhang. Här finns sammanfattningar av styrdokument, faktagenomgångar samt ett antal reflektionsfrågor som kan användas i kollegiala lärande samtal.

---

¹ Enligt diskrimineringslagen (2008:567) ska varje skola ta fram aktiva åtgärder mot diskriminering och trakasserier, och enligt skollagen (2010:800) ska varje skola årligen upprätta en plan mot kränkande behandling.

Del 2: Lektionsupplägg för elever

Andra delen innehåller lektionsupplägg och riktar sig till lärare och annan skolpersonal som ska hålla i lektioner med eleverna. Eftersom värdegrundsarbetet berör alla delar av verksamheten är lektionerna utformade för att användas övergripande i undervisningen och är alltså inte knutna till något specifikt ämne. Elevernas arbete under lektionerna dokumenteras för att kunna användas på ett konkret och systematiskt sätt, bland annat i upprättandet av planen mot diskriminering och kränkande behandling (PDK). Elevers delaktighet är viktigt i allt från kartläggning och analys till förslag på åtgärder och utvärdering.²

Del 3: Litteraturlista, tips och vidare läsning

Materialets tredje del består av förslag på vidare läsning och annan inspiration inför det fortsatta arbete på skolan. Här finns länkar till hemsidor, filmer, forskning, rapporter samt tips på skönlitteratur och metodmaterial.

---

² <https://www.skolverket.se/skolutveckling/inspiration-och-stod-i-arbetet/stod-i-arbetet/atgarder-mot-krankande-behandling#h-Tamedbarnenochelevernaiarbetet> (220420)

Del 1: Kunskapsfördjupning och handledning för personal

Ett viktigt led i skolans värdegrundsarbete är att öka den professionella samsynen i personalgruppen. Lärande samtal som skapar utrymme för reflektion utifrån yrkesrollen är ett sätt att åstadkomma detta.

Innan arbetet med eleverna kan börja är det viktigt att personalgruppen arbetar igenom denna kunskapsfördjupning. Lektionsuppläggen bygger på begrepp och fakta som går igenom här. Kunskapsfördjupningen utgår från tre övergripande frågeställningar:

1. Varför ska skolan arbeta mot rasism?
2. Vad är rasism?
3. Hur ser rasism ut i skolan?

Varje del består av ett antal teoretiska genomgångar samt reflektionsfrågor som kan användas som utgångspunkt för kollegiala lärande samtal. Arbetet går att genomföra vid ett och samma tillfälle, till exempel under en studiedag, eller delas upp på ett antal arbetsplatsträffar.

Om kollegiala samtal

Kollegiala samtal är en form av strukturerat arbete i syfte att utveckla kunskap tillsammans med kollegor. Det handlar både om att utbyta professionella erfarenheter och om att tillsammans ta del av kunskap och forskning. För att lärandet ska fungera är det viktigt att samtalen utgår från en tydlig plan och en systematik som innefattar dokumentation och uppföljning.

Det krävs en eller två personer som leder samtalen. I rollen som samtalsledare ingår att leda och fördjupa samtalen men också att ta ansvar för att se till att diskussionerna utgår från ett professionsperspektiv, snarare än ett allmänt personligt tyckande. Det är också samtalsledaren som ser till att alla får komma till tals och som sammanfattar och dokumenterar diskussionerna

1. Varför ska skolan arbeta med frågan om rasism?

Vad säger lagen?

Enligt lag ingår det i skolans ansvar att både bedriva ett målinriktat arbete för att motverka kränkande behandling men också att arbeta förebyggande och åtgärdande mot diskriminering och trakasserier.

”Utbildningen ska (...) förmedla och förankra respekt för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande demokratiska värderingar som det svenska samhället vilar på”

(1 kap. 4 § skollagen)

Svensk lagstiftning säger att ingen elev får i skolan utsättas för diskriminering, trakasserier eller kränkande behandling. Det är diskrimineringslagen som reglerar diskriminering och trakasserier medan skollagen reglerar kränkande behandling.

Diskriminering

Enligt diskrimineringslagen har utbildningsanordnaren ansvar för att främja lika rättigheter och möjligheter. Begreppet diskriminering innebär missgynnande eller kränkande behandling utifrån någon av de sju diskrimineringsgrunderna:

- kön,
- könsöverskridande identitet eller uttryck,
- sexuell läggning,
- funktionsnedsättning,
- etnisk tillhörighet,
- religion eller annan trosuppfattning
- ålder.

Trakasserier

Trakasserier definieras i diskrimineringslagen som kränkande handlingar som har samband med någon av diskrimineringsgrunderna. Enligt diskrimineringslagen har utbildningsanordnaren ansvar för att förebygga och förhindra trakasserier.

Kränkande behandling

Beteenden eller handlingar som kränker en elevs värdighet men som inte kan kopplas till någon av diskrimineringsgrunderna definieras i skollagen som kränkande behandling. All skolverksamhet som lyder under skollagen är skyldiga att motverka kränkande behandling.

Vad säger skolans styrdokument?

Skolans huvudman och alla som arbetar i skolan har ett ansvar att utifrån styrande dokument arbeta främjande och förebyggande mot kränkande behandling. Likabehandlingsarbetet berör alla delar av verksamheten och det är viktigt att det avsätts tid i undervisningen för att arbeta med värdegrunden.

Följande står i läroplanen, kapitel 1:

Grundläggande värden

”Skolan ska gestalta och förmedla de värden och rättigheter som uttrycks i Förenta nationernas konvention om barnets rättigheter (barnkonventionen). Utbildningen ska utgå från vad som bedöms vara barnets bästa och eleverna ska få kännedom om sina rättigheter”

”Ingen ska i skolan utsättas för diskriminering som har samband med kön, etnisk tillhörighet, religion eller annan trosuppfattning, könsöverskridande identitet eller uttryck, sexuell läggning, ålder eller funktionsnedsättning eller för annan kränkande behandling. Alla sådana tendenser ska aktivt motverkas. Intolerans, förtryck och våld, till exempel rasism, sexism och hedersrelaterat våld och förtryck, ska förebyggas och bemötas med kunskap och aktiva insatser.”

”Det svenska samhällets internationalisering och den växande rörligheten över nationsgränserna ställer höga krav på människors förmåga att leva med och inse de värden som ligger i en kulturell mångfald. Medvetenhet om det egna och delaktighet i det gemensamma kulturarvet ger en trygg identitet som är viktig att utveckla tillsammans med förmågan att förstå och leva sig in i andras villkor och värderingar. Skolan är en social och kulturell mötesplats som både har en möjlighet och ett ansvar för att stärka denna förmåga hos alla som verkar där.

Skolans uppdrag

”En viktig uppgift för skolan är att ge överblick och sammanhang. I all undervisning är det angeläget att anlägga vissa övergripande perspektiv. Genom ett historiskt perspektiv kan eleverna utveckla en förståelse för samtiden och en beredskap inför framtiden samt utveckla sin förmåga till dynamiskt tänkande.”

I läroplanens andra kapitel anges de normer, värderingar och kunskap som eleverna förväntas utveckla under sin tid i grundskolan:

Mål

Skolans mål är att varje elev

- kan göra och uttrycka medvetna etiska ställningstaganden grundade på kunskaper om mänskliga rättigheter och grundläggande demokratiska värderingar samt personliga erfarenheter,
- respekterar andra människors egenvärde samt deras kroppsliga och personliga integritet,
- tar avstånd från att människor utsätts för våld, förtryck, diskriminering och kränkande behandling samt medverkar till att hjälpa andra människor.

Riktlinjer

Alla som arbetar i skolan ska

- medverka till att utveckla elevernas känsla för samhörighet, solidaritet och ansvar för människor också utanför den närmaste gruppen,
- aktivt motverka diskriminering och kränkande behandling av individer eller grupper.

Reflektionsfrågor till personalgruppen:

1. Vad innebär det för er yrkesroll att, som det står i läroplanen, ”i det vardagliga arbetet utgå från ett demokratiskt och normmedvetet förhållningssätt”? Ge exempel både från undervisningen och från andra sociala situationer i skolans vardag.
2. Upplever ni att personalen på skolan har god kunskap kring begreppen diskriminering, trakasserier och kränkande behandling? Varför är det viktigt att i det vardagliga arbetet känna till begreppen och hur de förhåller sig till varandra?
3. Hur kan ni fortsätta arbeta för ett få en gemensam professionell samsyn kring begreppen i skollagen, diskrimineringslagen och läroplanen?
4. Hur kan intolerans, förtryck och våld ta sig uttryck i skolan? Vilka uttryck har ni mött?
5. Hur arbetar ni idag på skolan för att varje elev ska ta ”avstånd från att människor utsätts för diskriminering, förtryck och kränkande behandling”? Ge gärna exempel både från undervisningssituationer och från arbetet med PDK.

Läs mer

På Skolverkets webb finns inspiration och stöd i arbetet med skolans värdegrund. Via länken hittar du mer information om de lagar och bestämmelser som är bra att känna till i arbetet mot främlingsfientlighet och rasism.

[skolverket.se/skolutveckling/inspiration-och-stod-i-arbetet/stod-i-arbetet/framlingsfientlighet--teori-och-regelverk](https://www.skolverket.se/skolutveckling/inspiration-och-stod-i-arbetet/stod-i-arbetet/framlingsfientlighet--teori-och-regelverk)

2. Vad är rasism?

Det finns olika sätt att definiera begreppet rasism. Skolverkets definition av rasism och främlingsfientlighet är följande:

”idéer, företeelser och förhållningssätt som i grunden handlar om förutfattade och stereotypa föreställningar om en grupp människor utifrån t.ex. kulturell, etnisk eller religiös tillhörighet”³

Rasismens historia

Själva ordet rasism började användas på 1930-talet som ett sätt att protestera mot nazismen. Teorin om att människor går att dela upp i olika raser baserat på ursprung och fysiska egenskaper hade dock utvecklats i europeisk vetenskap

³ <https://www.skolverket.se/skolutveckling/inspiration-och-stod-i-arbetet/stod-i-arbetet/framlingsfientlighet--teori-och-regelverk> (220420)

redan under 1800-talet. Inte minst i Sverige förekom en utbredd satsning på rasbiologisk forskning under början av 1900-talet. Forskningen undersökte bland annat genetiska skillnader mellan det man betecknade som människor från lägre respektive högre stående raser. Statens institut för rasbiologi i Uppsala drevs fram till 1959⁴. Det var inte förrän i slutet av 1900-talet som teorierna om att mänskliga raser bestämde individers begåvning och egenskaper motbevisades.⁵

Rasistiska idéer i olika skepnader

Rasism har tagit sig olika uttryck genom historien. Det är rasistiska idéer och ideologier som ligger bakom såväl transatlantisk slavhandel och europeisk kolonialisering av andra länder, som förintelsen under andra världskriget och apartheidsystemet i Sydafrika. Själva begreppet rasism kan med andra ord betyda olika saker – det stod för en sak i USA:s söder på 1950-talet och står för en annan sak i dagens Sverige.⁶ Även om rasism förekommit i olika skepnader vid olika tillfällen och på olika platser har de olika rasistiska idéerna och strukturerna det gemensamt att de skapat ojämlika maktförhållanden mellan människor och använts för att kontrollera, förtrycka och till och med utrota grupper av människor.

Från individ till struktur

Rasism handlar både om enskilda individers åsikter, attityder och beteenden men också om generella tankestrukturer och ideologier. Skolans personal ansvarar för att arbeta med sina egna och med enskilda elevers förutfattade föreställningar, attityder och handlingar. Men arbetet behöver också ske på ett övergripande plan. Det arbetet handlar om att titta på normer och strukturer som gör att människor delas upp i vi och dem, värderas olika och blir behandlade olika. Med andra ord handlar det om att bli medveten om hur rasism uppstår på ett strukturellt plan, både i samhället och i skolans vardag.

Normer och hur de påverkar oss

Normer är ett annat ord för de oskrivna regler som vi förhåller oss till i samhället. Vissa normer är positiva och bidrar till att vardagen fungerar. Ett exempel på det kan vara att alla plockar undan sin egen tallrik i skolans matsal. Andra normer är negativa och begränsande. Det kan handla om normer kring

---

⁴ Rasbiologiska institutets arkiv, Uppsala universitetsbibliotek, <https://www.ub.uu.se/hitta-i-vara-samlingar/verk-och-samlingar-i-urval/rasbiologiska-institutet/> (20220609)

⁵ "Vi" och "dom" från då till nu, Individuell människohjälp
<https://www.imsweden.org/app/uploads/2020/09/faktaunderlag-rasism.pdf> (20220602)

⁶ *Rasist? Inte jag. Om rasismer – en begreppsinventering*, Anders Hellström, Forum för levande historia https://www.levandehistoria.se/sites/default/files/material_file/rasist_-_inte_jag.pdf (20220806)

kön som påverkar elevers gymnasieval eller om normer kring etnisk tillhörighet som påverkar vem som blir kallad till en jobbintervju.

Osynligt för den som följer normen

Normer är ofta osynliga fram till att någon bryter mot dem. När någon låter hela brickan stå kvar på bordet i matsalen blir det tydligt att en osynlig regel brutits. När en kvinnlig elev blir antagen till ett gymnasieprogram där det går flest killar synliggörs den manliga normen på programmet, något som kanske varken elever eller personal tänkt på innan.

Det kan vara svårt för den som följer normen att få syn på den och bli medveten om de fördelar man själv får av att följa normen. Dessa fördelar kallas ofta privilegier och kan handla om hur man blir bemött i sin vardag, vilka förutsättningar man har på arbetsmarknaden och bostadsmarknaden eller om att aldrig behöva svara på frågan ”men var kommer du ifrån – egentligen?”.

Den som bryter mot normen riskerar att få sämre förutsättningar, bli exkluderad eller bli utsatt för diskriminering. På ett strukturellt, samhälleligt plan bidrar detta till att skapa ojämlika maktförhållanden mellan människor. Såhär kan förhållandet mellan normer och makt beskrivas:

”Vi får mer makt och fördelar ju fler normer vi uppfyller. (...) Makt kan beskrivas som möjligheten att påverka sin egen vardag, möjligheten att påverka samhället och möjligheten att ta del av samhällets resurser. Vilka möjligheter man har till detta hänger ofta ihop med till exempel etnisk tillhörighet, funktionsförmåga, hudfärg, kön, sexualitet, ålder och trosuppfattning. Det handlar alltså om fördelar och nackdelar och vilka som får synas och höras.”⁷

Vithetsnorm och rasifiering

Ett exempel på en norm som är utbredd och existerar på många plan i samhället är vithetsnormen. Sociologen Ruth Frankenberg menar att vithet, det vill säga att ha vit hud och att bli identifierad av andra som vit, är att ”ses som normal” i en europeisk och nordamerikansk kontext.⁸ Begreppet kommer ursprungligen från USA och uppstod i spåren av landets långa historia av slavhandel och förtryck av svarta. Såhär definierar RFSL Ungdom begreppet:

”Vithetsnormen sätter ord på det som ger fördelar i samhället, det som privilegieras. Vithet är en social konstruktion som beskriver en maktposition i samhället och är något som ger en person eller grupp privilegier. Vem som

⁷ Från metodmaterialet Normer och trygga möten (Göteborgs Stad).
<https://goteborg.se/wps/wcm/connect/5a5e6da9-847a-406b-ab3d-f3c9bd8ae2e0/Normer+och+trygga+m%C3%B6ten.pdf?MOD=AJPERES> (20220420)

⁸ ”Vita privilegier under lupp”, Expo <https://expo.se/2020/09/vita-privilegier-under-lupp> (20220609)

uppfattas som vit eller vilka egenskaper och beteenden som kopplas till vithet kan variera över tid och i olika sammanhang.”⁹

Vithetsnormen beskriver med andra ord föreställningen om att vit hudfärg är det neutrala och den ”normala” hudfärgen som alla andra hudfärger avviker ifrån. Det resulterar bland annat i att personer med vit hud sällan benämns som just vita, medan personer som inte är vita ofta beskrivs utifrån sin hudfärg, även när detta inte är relevant.

Vithet hänger också ihop med rasifiering, ett annat begrepp som ursprungligen kommer från USA. Begreppet innebär att människor kategoriseras och tillskrivs egenskaper utifrån sitt utseende. Alla människor rasifieras, även vita.

Strukturell rasism

Under åren har det funnits olika förklaringsmodeller till rasism. I samtida forskning och i den pågående samhällsdebatten utgår man idag ofta från ett strukturellt perspektiv på rasism. I Skolverkets artikel Normkritisk pedagogik – ett sätt att motverka strukturell rasism i skolan (2017) beskrivs rasism som:

”ett strukturellt fenomen, där normer och föreställningar ligger till grund för hierarkier och en ojämn fördelning av makt och privilegier.”¹⁰

Det är en förklaringsmodell som handlar om normer, strukturer och maktförhållanden på grupp- och samhällsnivå. Rasism handlar om gränser mellan vi och dem, om grupper av människor som värderas olika baserat på hudfärg, religion, etnicitet eller kulturell tillhörighet. Att kategorisera människor och placera in grupper på olika ställen i en hierarki är del av en rasistisk tankestruktur.¹¹

Normkritisk pedagogik som verktyg

Normkritisk pedagogik fokuserar på att synliggöra normer och strukturer med avsikt att förändra dem – istället för att peka ut det som anses avvika. Det är alltså ett verktyg som vänder blicken mot det som anses vara ” normalt ” snarare än på det som avviker, i syfte att motverka kränkande behandling, trakasserier och diskriminering. I förlängningen handlar det ofta om att också vända blicken mot sig själv och titta på vilka normen man själv upprätthåller.

Normkritik kan användas som ett konkret verktyg i arbetet mot rasism i skolan, till exempel när det kommer till att analysera bilder och material eller för att

⁹ <https://rfslungdom.se/ordlista/vithetsnorm-2/> (20220609)

¹⁰ Läs hela artikeln här:

<https://www.skolverket.se/download/18.653ebcff16519dc12ef364/1539586816611/normkritisk-%20%20%20%20pedagogik-ett-satt-att-motverka-strukturell-rasism-i-skolan-2017.pdf>

¹¹ <https://www.imsweden.org/app/uploads/2020/09/faktaunderlag-rasism.pdf> (20220609)

lyfta diskussionen från individnivå till grupp- eller samhällsnivå. Med ett normkritiskt perspektiv ökar också möjligheterna att få syn på de strukturer i skolan som skapar risk för diskriminering eller trakasserier.

Reflektionsfrågor till personalgruppen:

1. Ägna en stund åt att reflektera kring definitionen av begreppet rasism. Finns det fler definitioner av rasism som är relevanta här? Kom ihåg att hela tiden utgå från ett professionellt perspektiv.
2. Hur ser kunskapen i gruppen ut när det kommer till begreppets historia? På vilka sätt är kan det historiska perspektivet bidra till arbetet mot rasism på skolan idag?
3. Rasistiska idéer och strukturer har tagit sig olika uttryck genom historien. Kan gruppen ge exempel på hur dessa tar sig uttryck i dagens samhälle?
4. Hur ser kunskapen i gruppen ut när det kommer till strukturell rasism? På vilka sätt arbetar ni idag utifrån detta begrepp i arbetet mot rasism på skolan?
5. Utifrån er yrkesroll, hur uppfattar ni sambanden mellan rasism och normer? Upplever ni att det idag finns en medvetenhet i personalgruppen kring normer generellt? På vilka sätt?
6. Upplever ni att eleverna är medvetna om begreppet normer? Vilka normer tror ni påverkar era elever mest? Vilken professionell erfarenhet finns i gruppen av att diskutera normer med eleverna? Hur har det arbetet sett ut?
7. Vilken erfarenhet finns i gruppen av att arbeta normkritiskt i skolan?
  - I vilka sammanhang har det fungerat bra?
  - I vilka sammanhang har det fungerat mindre bra?

3. Hur ser rasism ut i skolan?

De senaste åren har rapporter från bland annat Barnombudsmannen, Rädda Barnen och Friends visat att barn idag riskerar att utsättas för rasism på många arenor i livet, inte minst i skolan. I rapporten Om barns och ungas utsatthet för rasism (2021) beskriver Barnombudsmannen läget såhär:

”Rasism är en del i barns vardag från tidig ålder och kommer till uttryck på många olika sätt. Barn osynliggörs, misstänkliggörs, de får utstå verbala trakasserier, hot och våld. Barn utsätts för rasism i olika miljöer av både andra barn och vuxna. Många upplever en hård rasistisk jargong i framför allt skolan där det rasistiska språkbruket normaliserats”¹²

---

¹² Ta del av rapporten i sin helhet här:

https://www.barnombudsmannen.se/globalassets/dokument/publikationer/om-barns-och-ungas-utsatthet-for-rasism_2021.pdf

I rapporten, som gjorts på uppdrag av regeringen, uppger barn själva att det är vanligast att utsättas för rasism i skolan, på sociala medier och på offentliga platser som kollektivtrafiken. Barn med erfarenhet av att bli utsatta ger i rapporten flera konkreta exempel på hur rasism kan ta sig uttryck. Såhär sammanfattas barnens erfarenheter:

”Vissa barn vi träffat vittnar om att de blivit utsatta för fysiskt våld. Mer vanligt är psykiskt våld, osynliggörande, misstänkliggörande, skämt, jargonger, och nedsättande ord som sker ofta både i skolan och utanför”¹³

Om en elev blir missgynnad eller utsatt för kränkande behandling med koppling till sin religion eller etniska tillhörighet handlar det om diskriminering respektive trakasserier. Stiftelsen Friends kartlägger varje år tryggheten på skolor runt om i landet. I 2021 års kartlägningsrapport framkommer att etnicitet idag är den vanligaste grunden för trakasserier i skolan. I rapporten anger 16% av de elever i årskurs 6-9 som uppger att de blivit utsatta, att trakasserier varit kopplade till diskrimineringsgrunden etnicitet. Sammantaget visar rapporten att rasistisk mobbning och diskriminering drabbar omkring 4% av eleverna mellan årskurs 3 och 9 i svenska skolor. Forskning som rapportförfattarna hänvisar till visar också att barn som invandrat är en av de grupper som är mer utsatta än andra för kränkningar och mobbning. Såhär beskrivs begreppet rasism i skolan i rapporten:

”Rasism i skolan bygger ofta på att barn som avviker från rådande normer löper större risk att bli utsatta för mobbning. (...) Vi kan alltså se att barn som avviker från normen kring vithet utsätts i högre grad för trakasserier än barn som innefattas i normen”¹⁴

I Rädda barnens rapport Vuxna – vad gör dom? (2021) uppger var fjärde elev som besvarat rapportens enkät att de varit med om att en annan elev blivit utsatt för rasism. Samtidigt framkommer det i rapporten att många barn och elever uppfattar det som att vuxna inte tar deras berättelser om rasism i skolan på allvar.¹⁵

Reflektionsfrågor till personalgruppen:

1. Vad är era tankar om att skolan är en av de vanligaste platserna där barn blir utsatta för rasism?
2. Känner ni igen de olika uttrycken för rasism som ges i exemplen ovan? Hur ser det ut på er skola? Förekommer fysiskt våld? Psykiskt våld?

---

¹³ Om barn och ungas utsatthet för rasism, sid. 12

¹⁴ Ta del av rapporten i sin helhet här:

https://friends.se/uploads/2021/08/Friendsrapporten_2021.pdf

¹⁵ Ta del av rapporten i sin helhet här:

https://resourcecentre.savethechildren.net/pdf/vuxna_vad_gor_dom_webbfil_210708.pdf/

3. Vad är era tankar om att etnicitet är den vanligaste grunden för trakasserier i skolan? Stämmer det överens med den bild som era enkäter, undersökningar och kartläggningar ger?
4. Vad tror ni det beror på att barn och elever uppfattar det som att vuxna i skolan inte tar deras berättelser om rasism på allvar? Hur tror ni att era elever uppfattar er?

Nästa steg: Öka elevernas delaktighet i likabehandlingsarbetet

När ni i personalgruppen arbetat med frågeställningarna ovan är det nu dags att involvera eleverna. Deras delaktighet är central för att skolans systematiska likabehandlingsarbete ska fungera. Eleverna kan och bör bidra i alla delar av arbetet, från kartläggning och planering av mål och åtgärder till implementering och utvärdering.

Tanken är att det arbete eleverna utför under lektionspassen ska dokumenteras och på konkreta sätt användas som en del i likabehandlingsarbetet och i framtagandet av planen mot diskriminering och kränkande behandling.

Om plan mot diskriminering och kränkande behandling

Det är diskrimineringslagen (kap. 3) och skollagen (kap. 6) som reglerar att skolor ska upprätta en plan mot diskriminering och kränkande behandling och arbeta med aktiva åtgärder.

Kap. 3 Diskrimineringslagen

3 § Arbetet med aktiva åtgärder ska genomföras fortlöpande och tidplaneras.

Arbetet med aktiva åtgärder:

1. undersöka om det finns risker för diskriminering eller repressalier eller om det finns andra hinder för enskildas lika rättigheter och möjligheter i verksamheten,
2. analysera orsaker till upptäckta risker och hinder,
3. vidta de förebyggande och främjande åtgärder som skäligen kan krävas, och
4. följa upp och utvärdera arbetet enligt 1-3.

Kap. 6 Skollagen

Aktiva åtgärder mot kränkande behandling

- Målinriktat arbete – varje särskild verksamhet bedrivs ett målinriktat arbete för att motverka kränkande behandling av barn och elever
- Skyldighet att förebygga och förhindra kränkande behandling

- Plan mot kränkande behandling

Huvudmannens ansvar

- Huvudmannen ska se till att det genomförs åtgärder för att förebygga och förhindra att barn och elever utsätts för kränkande behandling (Skollag kap. 6, §7)
- Huvudmannen ska se till att det varje år upprättas en plan med en översikt över de åtgärder som behövs för att förebygga och förhindra kränkande behandling av barn och elever (Skollag kap. 6 §8)

Vad ska planen mot diskriminering och kränkande behandling innehålla?

Enligt skollagen kap. 6 ska planen innehålla följande:

1. Åtgärder som behövs för att förebygga och förhindra kränkande behandling
2. Redogörelse för hur man genomfört de åtgärder man planerade i föregående års plan.
3. Vem som är ansvarig för att åtgärderna genomförs och hur dessa ska följas upp och utvärderas.
4. Verksamheten rutiner för akuta situationer.
5. Elevers delaktighet

Ett systematiskt arbete

PDK ska upprättas årligen. Det handlar om att systematiskt kartlägga elevernas upplevelse av utsatthet och om att dokumentera, analysera och kritiskt granska den insamlade kunskapen. Utifrån dessa kunskaper om

den egna vetenskapen, tillsammans med kunskap från forskning, kan insatser och åtgärder för förbättring genomföras. Det är viktigt att planen följs upp och utvärderas.

Del 2: Lektionsupplägg för elever

Det här materialet innehåller fyra lektioner som är tänkta att genomföras i den ordning de presenteras. Materialet följer en röd tråd där varje lektion syftar till att öka elevernas kunskap och medvetenhet. Varje lektion skapar också möjligheter att involvera eleverna som aktiva medaktörer i skolans likabehandlingsarbete.

Läs gärna igenom samtliga lektionsupplägg för att få en överblick över innehållet. Lektionspassen bygger på kunskap och begrepp från del 1 som vänder sig till skolans personal. Därför är det bra att du som håller i lektionerna också tagit del av innehållet i den delen.

Lektionsuppläggen består av diskussioner, övningar och grupparbeten som ska öka elevernas kunskap och stärka förmågor som de sedan kan använda i det fortsatta gemensamma värdegrundsarbetet. Lektionerna är utformade så att du som håller i passet ska kunna ta till vara på och dokumentera elevernas erfarenheter och kunskap som ett led i att öka elevernas delaktighet i skolans likabehandlingsarbete.

Tips!

Ett sätt att förankra det här materialet i skolans övergripande likabehandlingsarbete är att bjuda in elevhälsan till klassrummet för att hålla i ett eget pass med fokus på vart man som elev kan vända sig om man upplever eller bevittnar diskriminering, trakasserier eller kränkande behandling.

Lektion 1: Vad är normer?

Det första lektionsupplägget innehåller inledande information, begreppskunskap och övningar som syftar till att ge eleverna en grundläggande förståelse för normer och för rasism som ett strukturellt fenomen.

Övning: Avsluta meningen

Tidsåtgång: ca 15 min

Den här övningen ger dig chansen att stämna av hur mycket eleverna känner till om begreppet normer. Det är viktigt att gruppen har en grundläggande kunskap om normer för att de längre fram ska kunna koppla begreppet till makt, strukturer och rasism.

Förberedelser:

Du behöver en lista med oavslutade meningar (se nedan).

Genomförande:

Berätta för eleverna att du kommer att läsa upp en oavslutad mening och sedan peka på någon i gruppen som då snabbt ska fylla i resten av meningen, utan att tänka efter alltför länge. Det är det första instinktiva svaret vi är ute efter! Alla i gruppen kommer att få avsluta en mening var. Om meningarna inte räcker till går det bra att återanvända meningar. Förklara för eleverna att det inte finns några rätt eller fel – en mening kan avslutas på olika sätt. Förtydliga gärna med hjälp av exemplen nedan:

- Idag är det... (onsdag, soligt ute, en bra dag)
- I havet finns många... (sorters fiskar, sandkorn, hajar)
- Det är gott med... (stark mat, helg, godis)

Oavslutade meningar:

1. När någon fyller år brukar man säga...
2. När man ska betala i en affär ställer man sig...
3. När man träffar någon för första gången brukar man...
4. Om någon har hörlurar på sig betyder det oftast att...
5. På badhuset har man oftast på sig...
6. Omklädningsrum brukar vara uppdelade utifrån...
7. När någon nyser brukar man säga...
8. Frukost äter man oftast på...
9. En chef är oftast en person som...
10. Om man inte gillar maten på restaurang kan man...
11. Om någon skulle börja sjunga under ett nationellt prov skulle de flesta...

12. När det är kallt ute är det skönt att...
13. Att hålla på med mobilen under lektionen är...
14. Att sätta sig på sätet bredvid någon när resten av bussen är tom är...
15. Om någon snubblar bredvid en på trottoaren kan man...
16. När det ringer från dolt nummer brukar de flesta...
17. Om man får en komplimang brukar man säga...
18. Barn är ofta bra på att...
19. På bio brukar de flesta...
20. När man ätit färdigt brukar man...
21. Om någon skulle skratta på en begravning skulle de flesta...
22. En influencer är oftast en person som...
23. På ett bröllop har gästerna ofta på sig...
24. I amerikanska filmer är hjälten ofta en...
25. När låset är rött betyder det att toadörren är...

Efterdiskussion

När ni gått igenom alla meningar, fråga gruppen hur de upplevde övningen.

- Var det några av meningarna som var lättare att avsluta än andra? Varför var det så?
- Fanns det några meningar som gick att avsluta på flera olika sätt? Vilka?
- Fråga gruppen om det är någon som har en tanke om varför ni gjorde övningen. Låt gärna flera personer komma till tals.

Genomgång och diskussion: Normer och hur de förändras

Tidsåtgång: ca 20 min

Skriv ordet NORMER på tavlan och fråga gruppen om det är någon som känner igen begreppet. Låt eleverna berätta vad de tänker på när de hör ordet. Skriv upp deras associationer på tavlan runt ordet NORMER. För att förklara begreppet kan du använda dig av meningen från övningen ovan som handlade om att skratta på en begravning:

- Det finns ingen lag som säger att man inte får skratta på en begravning. Ändå håller nog de flesta med om att det inte känns rätt att göra det.
  - Den här typen av oskrivna regler kallas för normer.
  - Det handlar om osynliga överenskommelser och förväntningar som vi förhåller oss till utan att vi tänker så mycket på det.
- Eftersom normer är outtalade krävs det lite träning för att få syn på dem.
  - Ofta tänker vi inte på att de finns förrän någon bryter mot dem, till exempel genom att skratta på en begravning.

Diskutera tillsammans med gruppen kring andra aspekter av begreppet normer, till exempel:

- Vissa normer kan uppfattas som konstruktiva och viktiga för att samhället ska fungera. Normen om att stå i kö till kassan gör att vi slipper fundera på hur vi ska gå till väga om flera personer vill betala samtidigt. Normen att inte sjunga högt på ett nationellt prov gör att fler har möjlighet att koncentrera sig på provet.
  - Kan gruppen komma på fler exempel?
- Det finns normer som begränsar människors möjligheter och som skapar ojämlikhet. Det kan handla om normer kring kön eller normer kring hur personer med en viss hudfärg förväntas vara. Att bryta mot dessa normer kan innebära negativa konsekvenser, till exempel att man blir ifrågasatt för kläderna man bär eller för vilken idrott man väljer att utföra.
  - Kan gruppen komma på fler exempel på begränsande normer?
- Att följa normen kan ge fördelar som brukar kallas privilegier. Till exempel kan det ses som ett privilegium att aldrig behöva svara på frågan ”var kommer du ifrån, *egentligen?*” eller att aldrig behöva förklara att personen man sitter bredvid är ens flickvän, inte ens kompis.
  - Har gruppen fler exempel på den här typen av privilegier?

Bredvid ordet NORMER på tavlan kan du nu skriva ordet FÖRÄNDRAS. Förklara för gruppen att även om normer kan kännas självklara här och nu förändras de ständigt. Normer ser olika ut över tid och är också beroende av plats och sammanhang. Saker som ansågs självklara för 50 eller 100 år sen är inte lika självklara idag. Om 50 eller 100 år kommer människor att titta tillbaka på vissa av normerna som finns idag och tycka att de var konstiga. Låt gruppen komma på egna exempel på hur normer förändras över tid eller beroende på plats. Du kan utgå från följande punkter för att starta diskussionen:

- Normer är något vi lär oss. Men hur går det till? Vem lär oss? Och när?
  - Kan gruppen ge exempel på något alla kan men ingen kan minnas att de lärt sig? Till exempel att man ska säga prosit när någon nyser eller tack när man får en komplimang.
- Vissa normer är knutna till olika grupper i samhället. Det finns till exempel skillnader i normer för hur vuxna förväntas vara och för hur tonåringar förväntas vara.
  - Kan gruppen ge några exempel på detta?
- Vissa normer är starkt kopplade till geografiska platser och människorna som finns där. Andra normer är knutna till olika kulturer.
  - Kan gruppen ge exempel på skillnader mellan hur normer ser ut i olika länder eller i olika kulturer de har erfarenhet av?

Övning: Normer i skolan

Tidsåtgång: ca 30 min

Det här är en kartlägningsövning som syftar till att få elevernas bild av hur det ser ut på skolan när det kommer till normer och strukturer. Elevernas delaktighet i kartläggningen är en viktig del i skolans främjande och förebyggande likabehandlingsarbete.

Förklara för gruppen att ni nu tillsammans ska försöka sätta ord på de uttalade regler som finns på skolan. Det handlar alltså inte om trivselregler utan om osynliga regler som påverkar hur det är att gå på skolan. Dokumentera diskussionen genom att sammanfatta elevernas exempel på normer som en lista på tavlan eller digitalt.

För att få igång diskussionen kan du utgå från följande punkter:

- Finns det några osynliga regler för hur man förväntas bete sig på olika platser i skolan? T.ex. i matsalen, i korridoren eller på idrottslektionen?
- Vilka högtider uppmärksammas i skolan? På vilket sätt uppmärksammas de?
- Brukar klassen delas in i grupper utifrån kön? I vilka sammanhang?
- Finns det några osynliga regler kring vad som är okej eller inte att skämta om i er klass?
- Finns det några normer kring vad olika årskurser får eller inte får göra på skolan?
- Har ni märkt några normer kring vilka kläder man har på sig i skolan?

Efterdiskussion

När ni avslutat kartläggningen, fråga gruppen hur de upplevde övningen och om det är någon som har en tanke om varför ni gjorde den. Låt gärna flera personer komma till tals.

- Var det några osynliga regler som var lättare än andra att få syn på? Varför var det så?
- Finns det några normer som är svåra eller känsliga att prata om? Varför?
- Varför är det viktigt att synliggöra normer? Vad tycker gruppen att man ska göra med resultatet av kartläggningen?

Berätta för gruppen att de som elever är viktiga i skolans likabehandlingsarbete. Informera om hur dokumentationen av deras diskussion kommer att användas, till exempel som en del av skolans plan mot kränkande behandling eller som underlag för personalens kunskapspåfyllning. Återkoppla till eleverna när arbetet har tagits vidare, till exempel genom att

visa uppdaterade planer eller mötesanteckningar från en arbetsplatsträff där frågan diskuterats.

Viktigt! Att hålla i den här typen av övning i helgrupp kan vara utmanande. Det gäller att vara lyhörd för gruppens svar och vaksam på hur diskussionen utvecklas så att övningen inte får motsatt effekt - det vill säga att normer bekräftas eller att exempel som tas upp blir utpekande eller kränkande för någon i gruppen. Den som håller i övningen måste med andra ord utgå från sin professionella kompetens för att se till att diskussionerna landar rätt. Om det finns risk för att övningen inte fungerar i helgrupp går det att göra en liknande kartläggning i mindre grupper eller individuellt där eleverna får svara på frågor skriftligt, digitalt eller muntligt.

Lektion 2: Normer, möjligheter och begränsningar

I det här lektionsupplägget går vi på djupet kring begreppen normer och strukturer. Fokus ligger på att synliggöra hur normer påverkar människors möjligheter och förutsättningar.

Övning: Vem kommer längst?

Tidsåtgång: ca 60 min

Den här övningen utgår från den klassiska värderingsövningen Ett steg fram. Övningen används för att synliggöra hur normer begränsar människor och skapar orättvisa förutsättningar. Den synliggör också vilka fördelar och nackdelar personer kan få av att följa respektive bryta mot normer. I denna version av övningen får eleverna reflektera tillsammans i grupp över olika personers möjligheter, svårigheter, fördelar och nackdelar. Tanken är att illustrera ojämlikheter kopplade till rasism utan att någon i gruppen ska behöva använda sig av sin egen erfarenhet eller känna sig utpekad på annat sätt.

Förberedelser

Att göra innan lektionen:

- Förbered en gruppindelning med tre till fyra elever i varje grupp.
- Kopiera upp och klipp ut karaktärskorten som finns i bilaga 1. Se till att det finns tillräckligt många karaktärskort så att varje grupp får varsitt kort.
- Skriv ut och klipp ut nummerkorten. Dessa finns i bilaga 2.

Du behöver:

- Magneter, tejp eller häftmassa att fästa nummerkorten med på tavlan.

Genomförande

1. Dela in eleverna i de förberedda grupperna och dela ut ett karaktärskort per grupp. Förklara för eleverna att de gemensamt i varje grupp nu ska tänka sig in den karaktär de fått.
2. För att hjälpa grupperna att känna ett ägandeskap kring sin karaktär kan du be gruppen att prata ihop sig om den person de fått och om hur livet ser ut för den personen. Vad händer en vanlig dag i den här personens liv? Vad har hen för framtidsdrömmar? Familj? Fritidsintressen? Finns det något personen är rädd för?
3. Sätt nu upp samtliga kort med siffror från 1 till 12 på en lodrät rad på vänster sida av tavlan. Förklara att varje siffra representerar en av karaktärerna men att grupperna till att börja med inte ska avslöja vilken siffra som hänger ihop med deras person.
4. Berätta att du nu kommer läsa upp ett påstående i taget. Eleverna behöver lyssna noga till påståendet och sen tillsammans fundera över om påståendet stämmer in på karaktären de fått. Du kommer sedan att fråga varje grupp i tur och ordning om påståendet stämmer in. Om eleverna svarar ja flyttar du karaktärens siffra ett steg åt höger på tavlan.
5. När ni gått igenom samtliga påståenden borde korten med siffror vara utspridda över hela tavlan.
6. Be nu grupperna att tala om vad deras karaktär heter. Skriv namnet bredvid motsvarande siffra på tavlan och be grupperna att presentera den information de fått om sin karaktär.
7. När övningen är färdig är det dags för reflektion och diskussion i helklass.

Överblick över de personer som finns på karaktärskorten

1. Alejandra González
12 år. Har katolsk tro. Går på en musikskola och spelar fiol. Bor med sina föräldrar och två hundar i en villa på Gotland.
2. Ahmed Isse
16 år. Går på samhällsprogram på gymnasiet. Bor i en lägenhet med andrahandskontrakt med sin moster och tre kusiner i en förort till Göteborg.
3. Martin Sjöqvist
25 år. Jobbar som mäklare. Bor i en lägenhet med förstahandskontrakt i centrala Stockholm.
4. Adama Kahindo
25 år. Jobbar som läkare. Bor i en lägenhet med förstahandskontrakt i centrala Stockholm.

5. Batoul Khalil
15 år. Har muslimsk tro och bär hijab. Bor tillsammans med föräldrar och lillasyster i ett radhus i Gävle.
6. Lin Wuang
20 år. Studerar till civilingenjör på universitet. Bor tillsammans med sambo i Gävle.
7. Moa Svensson
14 år. Har kristen tro. Spelar handboll. Bor tillsammans med sin mamma i en lägenhet i Borås.
8. Rebecca Schneider
19 år. Har judisk tro. Arbetssökande, vice ordförande i judiska föreningen. Bor i ett kollektiv i Umeå.
9. Áslat Holmgren
45 år. Samisk renskötare. Bor i hus med två barn i Sápmi.
10. Maria Taikon
20 år. Romsk aktivist och hiphopartist. Bor ensam i lägenhet i Malmö.
11. Thando Zulu
25 år. Jobbar som frisör på afrosalong. Bor med partner i radhus i Örebro.
12. Shadia Hassan
45 år. Studerar på Sfi. Bor med fyra barn i lägenhet i Linköping.

Påståenden

1. De högtider som är viktiga för mig är lediga dagar i en svensk kalender.
2. Jag får sällan frågan "Var kommer du ifrån?".
3. I filmer, tidningar och reklam finns det många personer som ser ut som jag.
4. Jag har fått lära mig om min kultur och historia i grundskolan.
5. Jag får aldrig konstiga blickar på grund av min klädsel.
6. När jag är på buffé kan jag alltid äta allt.
7. Det är lätt för mig att hitta plåster i färger som liknar min hudton.
8. Jag oroar mig aldrig över att mitt namn ska påverka mina chanser att få jobb eller bostad.
9. Chefer på stora företag ser ofta ut som någon av mina föräldrar.
10. Om en polis eller butikskontrollant stoppar mig är jag säker på att det inte beror på min hudfärg.
11. Jag och mina kompisar kan gå på stan sent på kvällen utan några problem.
12. Det är aldrig någon som har problem att uttala eller stava mitt namn.
13. Områden där det bor många människor som ser ut som jag gör, anses allmänt vara "bra" områden.
14. Samhället associerar inte min religion med något negativt, som extremism eller terrorism.

15. Om jag råkar ut för en negativ erfarenhet brukar jag inte fråga mig själv om det har med min hudfärg, kultur eller religion att göra.
16. Jag är inte orolig för min framtid.

För att få igång diskussionen efter att övningen är klar kan du utgå från följande frågor:

- Varför gjorde vi den här övningen?
- Vilka tolkningar gjorde ni om er karaktär som inte fanns angivet på kortet, exempelvis hudfärg, kön, språkkunskaper, sexualitet?
- Hur kändes det när er karaktär rörde sig framåt på tavlan?
- Hur kändes det att se någon annan röra sig framåt när er karaktär inte gjorde det?
- Går det att se några mönster mellan vilka som hamnade långt fram, jämfört med dem som hamnade längre bak? Vilka?
- Tror ni att hudfärg, kultur och religion spelar någon roll i hur människor behandlas i Sverige och möjligheter i samhället? Varför eller varför inte?
- Vad kan vi lära oss av den här övningen?

Genomgång och diskussion: Diskrimineringsgrunderna och normer som begränsar

Det är dags att fördjupa diskussionen om begränsande normer och framförallt titta närmare på normer som kan kopplas till diskrimineringsgrunderna.

- Börja med att fråga eleverna om de minns det förra lektionspasset som handlade om normer. Repetera gärna vad begreppet normer innebär och påminn eleverna om kartläggningen av normer på skolan som de gjorde gemensamt.
  - Ställ frågan om det går att upptäcka några normer i övningen ni precis gjorde och i så fall vilka?
- Flera av påståendena i övningen handlade om hudfärg, religion och kultur. Detta är begrepp som kan kopplas till det som i diskrimineringslagen kallas etnisk tillhörighet och religion eller annan trosuppfattning.
  - Är det någon i gruppen som känner till dessa begrepp?
- Etnisk tillhörighet och religion eller annan trosuppfattning är två av sju diskrimineringsgrunder som omfattas av lagens diskrimineringsförbud. Många av de begränsande normer som finns i samhället går att koppla till just diskrimineringsgrunderna.
  - I övningen ovan förekommer flera etnicitets- och religionsnormer. Kan någon i gruppen ge ett exempel?

Om diskrimineringsgrunderna

För att orättvis behandling ska kallas för diskriminering i lagens mening måste det ha samband med någon av diskrimineringsgrunderna. I lagen definieras trakasserier som kränkande behandling som har samband med någon av diskrimineringsgrunderna:

- Kön
- Könsoverskridande identitet eller uttryck
- Etnisk tillhörighet
- Religion eller annan trosuppfattning
- Funktionsnedsättning
- Sexuell läggning
- Ålder

Gå igenom de sju diskrimineringsgrunderna tillsammans med gruppen. Du hittar mer information om vad de olika diskrimineringsgrunderna innebär, samt filmer och annat stödmaterial på Diskrimineringsombudsmannens hemsida do.se/diskriminering/diskrimineringsgrunderna

Normer kopplat till diskrimineringsgrunderna

Det finns många starka normer som kan kopplas till diskrimineringsgrunderna, till exempel:

- Maskulinitetsnormer
- Femininitetsnormer
- Utseendenormer
- Religionsnormer
- Åldersnormer
- Funktionsnormer
- Heteronormen
- Cis-normen
- Vithetsnormen

Gå igenom ovanstående normer tillsammans i helgrupp och låt sedan eleverna diskutera hur de tar sig uttryck.

- Har ni hört dessa begrepp tidigare?
- Vilka normer går att koppla till vilka diskrimineringsgrunder?
- Är det någon av normerna som är starkare och mer uttalad än andra?
- Är det någon av dessa normer som är lättare att bryta mot än andra? Varför eller varför inte?
- På vilka sätt kan normer kopplade till diskrimineringsgrunderna vara begränsande?

Tänk på hur du som samtalsledare kan skapa förutsättningar för en trygg diskussion. Fokus bör ligga på normerna i sig och på att problematisera dem.

Det är viktigt att inte befästa normer eller att lägga allt fokus på det som avviker från normen. Du sätter tonen för samtalet och det är du som har ansvar för att sätta gränser för till exempel kränkande kommentarer.

Övning: Ordlista

Tidsåtgång: ca 30 min

Syftet med den här övningen är att klassen ska få en gemensam förståelse för begrepp och uttryck som är viktiga att känna till i det förebyggande och främjande arbetet.

Förberedelser

Förbered en gruppindelning med två eller max tre elever i varje grupp. Se till att varje grupp har möjlighet att använda internet.

Genomförande

Låt eleverna tillsammans i sina grupper söka upp ord som på olika sätt är kopplade till normer och likabehandlingsarbete. Nedan finns förslag på begrepp att använda. Vissa har nämnts tidigare i lektionsupplägget, andra kommer ni att arbeta mer med under kommande lektioner. Lägg gärna till andra begrepp som du tror kan vara särskilt relevanta för din elevgrupp.

Begrepp kopplade till normer och likabehandlingsarbete

- Privilegier
- Diskriminering
- Trakasserier
- Kränkande behandling
- Värdegrund
- Normkritik
- Inkludering
- Rasism
- Främlingsfientlighet
- Makt
- Strukturer
- Likabehandling
- Intolerans
- Normer
- Diskrimineringsgrunder

Be eleverna anteckna tydliga definitioner och konkreta exempel på vad orden betyder. Gå därefter igenom svaren i helgrupp och samla även in gruppernas definitioner. Dessa kan sedan sammanställas till en gemensam ordlista som alla i gruppen varit med om att ta fram. Att ha ett gemensamt språk och en gemensam förståelse för olika begrepp är en viktig utgångspunkt för skolans

likabehandlingsarbete. Återkoppla till eleverna när sammanställningen är klar och berätta hur den kommer att användas.

Lektion 3: Vad säger lagen och vilka rättigheter har du i skolan?

Det här lektionsupplägget tar vid där det förra avslutades och nu fördjupar vi diskussionen kring viktiga begrepp. Lektionen innehåller även sammanfattningar av lagstiftningen och av elevernas rättigheter i skolan.

Genomgång och diskussion: Normer och rasism

Tidsåtgång: ca 15 min

Börja med att fråga eleverna vad de minns från förra lektionstillfället och övningen som synliggjorde olika normer, framförallt kring etnisk tillhörighet och religion eller annan trosuppfattning. Visa gärna den sammanställda begreppslistan som ni arbetade med. Ett av begreppen på listan var rasism. Det har nu blivit dags att fördjupa diskussionen om vad rasism är, hur rasism uppstår och hur rasism tar sig uttryck. Fråga gruppen om det finns någon som kan förklara vad begreppet innebär. Du kan också visa följande beskrivning:

Rasism utgår ifrån att människor kan delas in i olika grupper, utifrån till exempel hudfärg, kultur, folkgrupp eller religion. Rasism utgår också ifrån att vissa grupper är mer värda än andra. Men det är fel, alla människor är lika mycket värda.¹⁶

Förklara för gruppen att rasism kan ske på olika nivåer och ta sig många olika uttryck i samhället och i skolan.

- Diskriminering utifrån etnisk tillhörighet eller religion är ett uttryck för rasism. Det kan till exempel handla om att skolan inte tillåter en elev att bära sjal på idrottslektionen.
- Kränkningar kopplade till etnisk tillhörighet eller religion kallas för trakasserier och är ett annat uttryck för rasism. Det kan handla om att elever pratar nedsättande om någons religion eller hudfärg.
- Rasistiska stereotyper eller normer kan förekomma i allt från bilder i matteboken till hur olika kulturer beskrivs på historielektionen.
- Alla kan säga rasistiska saker eller utföra rasistiska handlingar, även om man inte skulle beskriva sig själv som rasist. Ibland kan handlingar eller uttryck vara rasistiska även om det inte var avsikten.

---

¹⁶ Beskrivningen kommer från umo.se. Läs mer här umo.se/vald-och-krankningar/diskriminering/rasism (220420)

- I en miljö där rasistiska trakasserier, språkbruk och stereotyper ständigt förekommer är risken att det till slut börjar uppfattas som normalt och en del av vardagen. Detta kallas för normalisering och kan till exempel innebära att både elever och vuxna slutar reagera när någon uttrycker sig rasistiskt.

Fråga gruppen om de känner igen beskrivningen av rasism ovan. Är det någon som kan ge fler exempel på diskriminering, rasistiskt språkbruk, normer, stereotyper, eller handlingar? För att få igång diskussionen kan du utgå från följande exempel:

- Förväntningar på hur man ska vara när man har en viss hudfärg
- Stereotyper kring hur personer från ett visst land beter sig
- Diskriminering som innebär att man har svårare att få jobb eller bostad på grund av sitt efternamn
- Diskriminerande regler som till exempel säger att en elev inte får fasta under skoltid
- Rasistisk jargong och språkbruk bland elever i skolan
- Förväntningar på hur man ska vara när man har en viss religion
- Stereotyper kring hur familjer från ett visst land behandlar sina barn
- Fördomar kring vad religiösa eller kulturella plagg och symboler betyder
- Nedsättande ord som avfärdas som skämt
- Ovälkommen beröring
- Blickar, kommentarer och skällsord i kollektivtrafiken
- Fysiskt våld

Syftet med diskussionen är att synliggöra för eleverna att rasism kan se ut på olika sätt. Det är viktigt att du som samtalsledare tar ansvar för att sätta tonen och för att markera mot till exempel kränkande kommentarer. Du bör alltid vara medveten om att det kan finnas erfarenheter i gruppen av att bli utsatt för rasism. Om en elev väljer att berätta om sina erfarenheter under diskussionen är det viktigt att du har beredskap att bemöta detta.

Vad säger lagen?

Berätta för eleverna att inga rasistiska beteenden är ok och att vissa rasistiska beteenden är brottsliga. Det handlar till exempel om att man inte får sprida kränkande saker om grupper eller ha på sig rasistiska symboler. Det handlar också om att skolor, företag och myndigheter inte får behandla någon orättvist på grund av till exempel personens etnicitet, efternamn, eller hudfärg. Lagen säger också att skolan har ansvar för att agera om en elev blir utsatt.

Diskrimineringslagen och skollagen

I tidigare lektioner har diskrimineringslagen nämnts. Tillsammans med skollagen är det den lagstiftning som ska skydda elever från att bli utsatta för diskriminering, trakasserier eller kränkande behandling i skolan.

- Diskriminering innebär orättvis behandling som har samband med någon av diskrimineringsgrunderna.
- Trakasserier innebär kränkningar som kan kopplas till någon av diskrimineringsgrunderna. Kränkningar som inte kan kopplas till någon av diskrimineringsgrunderna kallas i skollagen för kränkande behandling.

Skolan har ansvar för att följa diskrimineringslagen och skollagen. Om en elev blivit utsatt för diskriminering, trakasserier eller kränkande behandling är det viktigt att prata med en vuxen på skolan som hen har förtroende för. Den personen har sedan ansvar för att anmäla detta till rektorn, som i sin tur behöver anmäla detta till den huvudmannen, alltså kommunen eller friskolans styrelse.

- Om en lärare eller annan skolpersonal själv ser eller hör att en elev blir utsatt har den personen ansvar för att anmäla detta till rektorn.
- Enligt skollagen och diskrimineringslagen har skolor ansvar för att arbeta förebyggande och främjande för att motverka att elever diskrimineras i skolan. Detta kallas för aktiva åtgärder.

Stöd och råd utanför skolan

Om en elev blivit utsatt finns det även stöd att få utanför skolan. Gå kort igenom organisationerna nedan med eleverna. Kontaktuppgifter finns i bilaga 3, som du kan skriva ut eller dela digitalt med eleverna.

Diskrimineringsombudsmannen (DO)

- Om du blivit utsatt för diskriminering eller trakasserier i skolan kan du vända dig till DO för att få mer information
- Om skolan inte följer lagen kan du lämna in en anmälan till DO

Sveriges lokala antidiskrimineringsbyråer (ADB)

- ADB ger rådgivning och information om rättigheter och arbetar med att förebygga och motverka diskriminering

Barn- och elevombudet (BEO)

- BEO på Skolinspektionen kan stötta i frågor som rör kränkande behandling i skolor
- BEO tar även emot uppgifter om att det förekommer mobbning eller kränkande behandling i skolan

Riksförbundet för homosexuellas, bisexuellas, transpersoners och queeras rättigheter (RFSL)

- RFSL:s stödmottagning stöttar hbtq-personer som utsatts för brott.

Friends råd och stöd

- Friends erbjuder råd och stöd kring frågor som rör ensamhet, utsatthet och mobbning.

Genomgång: Rasism i skolan

Hur ser det ut i svenska skolor när det kommer till rasism? Organisationen Friends gör varje år en kartläggning av läget i skolan. Rapporten från år 2021 visar att:

- Det är vanligast att orsaken till kränkningar inte går att koppla till någon av diskrimineringsgrunderna. Kränkningarna handlar ofta om sådant som klädstil, kroppsform, utseende eller ekonomisk status.
- När det kommer till trakasserier, det vill säga kränkningar som har koppling till någon av diskrimineringsgrunderna, är den vanligaste grunden etnisk tillhörighet, följt av trakasserier kopplat till kön och könsöverskridande identitet eller uttryck.
- Så här ser det ut i årskurs 6-9 enligt rapporten:

Vanligaste grunderna för trakasserier

16% Etnicitet

14% Kön

12% Könsöverskridande identitet/uttryck

Källa: Friendsrapporten 2021

Kartläggningsövning: Hur ser det ut på vår skola?

Tidsåtgång: ca 30 min

Det är personalen på skolan som har ansvar för att ingen ska bli utsatt för trakasserier, kränkningar eller diskriminering. En utgångspunkt för det arbetet är att undersöka och kartlägga hur nuläget ser ut på skolan. Här har eleverna en viktig roll. Det är eleverna som är experter på att veta vad som händer i skolan.

Börja med att ställa frågor i helgrupp för att undersöka vad elevernas känner till om skolans kartläggningsarbete. Utgå från diskussionsfrågorna nedan:

1. Hur gör skolans personal för att ta reda på hur läget är på skolan?

2. Har ni besvarat någon enkät om hur ni trivs på skolan?
3. Finns det andra sätt skolans personal kan ta reda på hur eleverna trivs?

Viktigt! Var lyhörd och lyssna in elevernas svar utan att värdera dem. Om eleverna till exempel uppger att de inte besvarat någon trygghetsenkät, trots att du kanske vet att en sådan faktiskt gått ut till eleverna, fundera på varför eleverna svarar som de gör. Har de glömt enkäten? Visste de inte vad den handlade om? Borde enkäten presenterats på ett annat sätt?

Berätta för eleverna att de nu ska få göra en kartläggningsövning. Målet är att undersöka var på skolan det finns risk att elever utsätts för diskriminering eller trakasserier kopplat till etnisk tillhörighet eller religion. Kartläggningen handlar om att upptäcka risker på skolnivå eller gruppnivå, det ska alltså inte handla om enskilda individer. Därför kommer övningen att utgå från olika platser i skolans lokaler.

Dela upp eleverna i mindre grupper och be dem att tänka sig att varje grupp får varsin drönare. Du kan utgå från punkterna nedan när du introducerar övningen för eleverna:

- Tänk er att ni har fått varsin drönare som ni flyger med över skolan en helt vanlig dag. Drönaren är liten men filmar allt som pågår i skolans lokaler.
- Ni flyger över skolgården, i korridorerna, i matsalen, uppehållsrum och olika klassrum. Vad tror ni att ni skulle få se i drönarens kamera?
- Fokusera på situationer, platser eller lektioner där det finns risk för att elever blir utsatta för rasism, diskriminering eller trakasserier kopplat till etnisk tillhörighet eller religion. Tänk gärna in olika sociala medier som många elever använder.

Ge eleverna exempel på vilka platser i skolan drönaren kan flyga över. Du kan skriva upp följande punkter på tavlan eller dela dem med eleverna digitalt:

- Skolgården
- Korridoren
- Omklädningsrum
- Idrottssal
- Matsal
- Skolbibliotek
- Slöjdsalar
- Bildsal
- Klassrum
- Personalrum
- Sociala medier

Låt eleverna arbeta i sina grupper under 15 till 20 minuter. När ni samlas i helgrupp är det dags att gå igenom vad grupperna upptäckt med sina drönare. Gå igenom de olika platserna på listan en efter en.

Kom ihåg att det är du som samtalsledare som ansvarar för att diskussionerna stannar på skolnivå eller gruppnivå och att det hålls en god ton. Detta är inte ett forum för att diskutera enskilda personers utsatthet. Om det kommer upp berättelser om sådant som elever i gruppen själva varit med om är det viktigt att du har beredskap för att bemöta detta. För att föra samtalet framåt kan du utgå från punkterna nedan:

- Vilka platser på skolan är trygga och känns bra att vara på?
- Vilka platser är otrygga?
- Vilken typ av kränkningar är vuxna bra på att se?
- Finns det något som de vuxna aldrig ser?
- Finns det kränkningar som är så vanliga att ni elever vant er vid dem?

Sammanfatta elevernas diskussioner, antingen på tavlan eller digitalt. Tala om för eleverna på vilka sätt deras arbete kommer att användas i skolans systematiska likabehandlingsarbete.

Lektion 4: Uppdrag: Normjakt!

I det avslutande lektionsupplägget kommer ni att använda erfarenheter och kunskap från de tidigare lektionerna för att påbörja ett förändringsarbete. Fokus ligger på att upptäcka och ifrågasätta begränsande normer och strukturer. Lektionen avslutas med att eleverna får ta del av dokumentationen från tidigare lektionspass, som ett sätt att synliggöra deras delaktighet.

Övning: Normjakt!

Tidsåtgång: ca 60 min

Förberedelser

Att göra innan lektionen:

- Förbered en gruppindelning inför lektionens diskussionsövning. Välj det antal elever per grupp som du anser vara gynnsamt för diskussionsklimatet.
- Förbered analysfrågorna till övningen genom att skriva ut dem på papper eller tillgängliggöra dem digitalt.

Du behöver:

- Olika läromedel som används i skolan. Samla gärna ihop både böcker och digitala läromedel från olika ämnen.
- Om du har möjlighet, förbered ett antal dagstidningar, reklamblad och veckotidningar, konton på sociala medier, videor och bloggar.

Genomförande

Börja med att dela in eleverna i grupperna du förberett. Fördela de olika läromedlen, tidningarna och övrigt material mellan grupperna. Förklara för eleverna att klassen idag ska gå på normjakt. Grupperna kommer att få ett eller flera uppdrag som går ut på att analysera bilder på människor utifrån ett antal frågeställningar som har med normer, förväntningar, makt och ideal att göra. Syftet är att träna sig på att upptäcka normer för att sedan kunna ifrågasätta dem och åstadkomma förändring. Klassen kommer efter en bestämd tid, exempelvis 15 minuter, att återsamlas för diskussion i helgrupp

Det finns 10 olika uppdrag nedan och du som håller i lektionen väljer själv hur du fördelar uppdragen mellan grupperna och hur många uppdrag varje grupp ska genomföra. Dela ut utskriften eller tillgängliggör frågeställningarna digitalt.

Uppdrag 1: Hitta bilder på personer som har ett yrke.

När ni hittat en eller flera bilder, besvara följande frågor:

- Vilket yrke ser personen ut att ha?
- Vilken hudfärg har personen?
- Vilket kön ser personen ut att ha?
- Bär personen någon religiös symbol, som kors, eller något klädesplagg kopplat till religion, som kippa?
- Har personen någon synlig funktionsnedsättning?
- Hur gammal ser personen ut att vara?

Uppdrag 2: Hitta bilder på människor som ser ut att vara i en relation med varandra.

När ni hittat en eller flera bilder, besvara följande frågor:

- Hur gamla ser personerna ut att vara?
- Vilken hudfärg har personerna? Har båda personer samma hudfärg?
- Har någon av personerna någon synlig funktionsnedsättning?
- Ser personerna ut att ha samma kön?
- Bär någon av personerna någon religiös symbol, som kors, eller något klädesplagg kopplat till religion, som kippa?

Uppdrag 3: Hitta bilder på personer med ljus hudfärg.

När ni hittat en eller flera bilder, besvara följande frågor:

- Är personen glad eller allvarlig på bilden?
- Ser personen ut att ha ett yrke? I så fall, vilket?
- Är bilden tagen i ett positivt eller negativt sammanhang?
- Är personen ensam eller tillsammans med andra på bilden? I så fall, vilka?
- Bär personen någon religiös symbol, som kors, eller något klädesplagg kopplat till religion, som kippa?
- Har personen någon synlig funktionsnedsättning?

Uppdrag 4: Hitta bilder på personer som ser ut att ha makt.

När ni hittat en eller flera bilder, besvara följande frågor:

- Ser personen ut att ha ett yrke? I så fall, vilket?
- Vilket kön ser personen ut att ha?
- Vilken hudfärg har personen?
- Har personen någon synlig funktionsnedsättning?
- Bär personen någon religiös symbol, som kors, eller något klädesplagg kopplat till religion, som kippa?
- Hur gammal ser personen ut att vara?
- Är personen glad eller allvarlig?
- Är bilden tagen i ett positivt eller negativt sammanhang?

Uppdrag 5: Hitta bilder på familjer.

När ni hittat en eller flera bilder, besvara följande frågor:

- Hur många föräldrar finns det i familjen?
- Hur många barn finns det i familjen?
- Har föräldrarna samma kön?
- Vilken hudfärg har personerna i familjen? Har alla samma hudfärg?
- Bär någon i familjen en religiös symbol, som kors, eller ett klädesplagg kopplat till religion, som kippa?
- Är bilden tagen i ett positivt eller negativt sammanhang?
- Är det någon i familjen som har en synlig funktionsnedsättning?

Uppdrag 6: Hitta bilder på personer som är experter på något.

När ni hittat en eller flera bilder, besvara följande frågor:

- Vilket kön ser personen ut att ha?
- Vilken hudfärg har personen?
- Bär personen någon religiös symbol, som kors, eller något klädesplagg kopplat till religion, som kippa?
- Hur gammal ser personen ut att vara?
- Har personen någon synlig funktionsnedsättning?

- Är personen glad eller allvarlig?

Uppdrag 7: Hitta bilder på personer som är i samma ålder som ni.

När ni hittat en eller flera bilder, besvara följande frågor:

- Vilket kön ser personen ut att ha?
- Vilken hudfärg har personen?
- Bär personen någon religiös symbol, som ett kors, eller något klädesplagg kopplat till religion, som kippa?
- Är bilden tagen i ett positivt eller negativt sammanhang?

Uppdrag 8: Hitta bilder på personer som är ledsna.

När ni hittat en eller flera bilder, besvara följande frågor:

- Vilket kön ser personen ut att ha?
- Vilken hudfärg har personen?
- Bär personen någon religiös symbol, som ett kors, eller något klädesplagg kopplat till religion, som kippa?
- Hur gammal ser personen ut att vara?
- Har personen någon synlig funktionsnedsättning?

Uppdrag 9: Hitta bilder på historiska personer.

När ni hittat en eller flera bilder, besvara följande frågor:

- Vilket kön ser personen ut att ha?
- Vilken hudfärg har personen?
- Bär personen någon religiös symbol, som kors, eller något klädesplagg kopplat till religion, som kippa?
- Ser personen ut att ha ett yrke? I så fall vilket?
- Hur gammal ser personen ut att vara?
- Har personen någon synlig funktionsnedsättning?
- Är personen glad eller allvarlig?

Uppdrag 10: Hitta bilder på personer som är kända idag.

När ni hittat en eller flera bilder, besvara följande frågor:

- Vilket kön ser personen ut att ha?
- Vilken hudfärg har personen?
- Bär personen någon religiös symbol, som kors, eller något klädesplagg kopplat till religion, som kippa?
- Hur gammal ser personen ut att vara?
- Har personen någon synlig funktionsnedsättning?
- Är personen glad eller allvarlig?

När grupperna genomfört sina uppdag är det dags att presentera resultaten för varandra. Låt varje grupp visa upp bilden eller bilderna de hittat samt svaren på de tillhörande frågorna. Ställ ett antal uppföljande frågor till varje grupp, till exempel:

- Var det svårt att hitta bilder på det ni visade? Har ni hittat flera bilder som visar samma sak, t.ex. familjer eller personer med ljus hudfärg?
- Var det något ni blev förvånade över när ni svarade på frågorna?
- Var det något ni inte blev förvånade över?
- Vilka uppdrag var svårast? Vilka människor var svårast att hitta bilder på?
- Vilka uppdrag var lättast? Vilka människor var lättast att hitta bilder på?

Om du lagt upp övningen så att flera grupper genomfört samma uppdrag kan du låta eleverna presentera sina resultat gemensamt genom att du ber alla grupper som hittat bilder på t.ex. historiska personer att visa upp sina bilder och redovisa svaren på frågorna. Gör sedan samma sak med t.ex. bilder på familjer. Ställ ett antal uppföljande frågor, till exempel:

- Hur skiljer sig svaren på frågorna åt mellan grupperna?
- Kan ni hitta något mönster som återkommer i flera bilder?
- Är det något ni blev överraskade av när ni svarade på frågorna?
- Finns det några saker som aldrig förekommer på bild tillsammans, t.ex. ett tydligt yrke och en religiös symbol?
- Finns det några saker som ofta förekommer på bild tillsammans, t.ex. hög ålder och personer som ser ut att ha makt?
- Vilka uppdrag var svårast? Vilka människor var svårast att hitta bilder på?
- Vilka uppdrag var lättast? Vilka människor var lättast att hitta bilder på?

När varje grupp fått presentera sitt resultat är det viktigt att hålla en efterdiskussion som kan fånga upp funderingar och besvara eventuella frågor hos eleverna. Utgå från diskussionsfrågorna nedan:

- Varför gjorde vi den här övningen?
- Speglar resultatet av övningen mångfalden i samhället på ett korrekt sätt? Var det någon grupp av människor som syntes oftare än andra? Var det någon grupp som inte syntes alls?
- Om ni inte tycker att bilderna speglar samhällets mångfald, hur tycker ni att det borde ha sett ut på bilderna i stället?
- Hur tror ni att det hade sett ut om ni gick igenom samma material för 10 år sen? 50 år sen? 100 år sen? Hur tror ni att det kommer se ut i framtiden?
- Fundera över de böcker och filmer du tyckte om när du var liten. Hur såg personerna ut i de medierna?

- Hur ser personerna ut i de böcker, filmer och sociala medier du tycker om idag?
- Är det lätt att hitta bilder på människor som följer normer kring t.ex. kön, hudfärg och funktionsförmåga?
- Är det lätt att hitta bilder på människor som bryter mot normer kring t.ex. kön, hudfärg och funktionsförmåga?
- Finns det vissa grupper som alltid framställs på samma sätt i bilderna?
- Finns det några grupper som nästan aldrig syns på bild?
- Tror ni att hudfärg, kultur och religion spelar någon roll i hur människor framställs i olika medier? I så fall, hur?
- Tror ni att ni blir påverkade av vilken typ av bilder ni ser i olika medier? På vilket sätt?
- Hur tror ni man påverkas av att ofta se bilder på människor som ser ut som en själv?
- Hur tror ni man påverkas av att sällan se bilder på människor som ser ut som en själv?

För att avsluta och sammanfatta övningen, utgå från de två frågorna nedan. Dokumentera elevernas svar, antingen på tavlan eller i digitalt format.

- Vad kan vi lära oss av den här övningen? Går det att använda det vi lärt oss i likabehandlingsarbetet på vår skola?
- Första steget mot förändring är att bli medveten om och träna sig i att upptäcka normer. Vad är nästa steg?

Avslutning

Eleverna har nu deltagit i fyra lektioner som på olika sätt berör frågor om normer, rasism, diskriminering, trakasserier och rättigheter. Det har blivit dags att utvärdera arbetet, sammanfatta elevernas arbete och prata om nästa steg. Nedan finns ett antal frågor du kan använda för att utvärdera elevernas upplevelse. Du kan antingen ställa frågorna i helgrupp och låta eleverna svara på postit-lappar eller använda ett digitalt verktyg som eleverna är vana vid.

Utvärderingsfrågor

- Sammanfatta med tre ord vad du lärt dig under de här lektionerna.
- Har du lärt dig något om skolans ansvar för att arbeta mot kränkningar, trakasserier och diskriminering? Svara på en skala 0–5, där 0 är inte alls och 5 är jättemycket.
- Har du lärt dig förstå vad normer är? Svara på en skala 0–5, där 0 är inte alls och 5 är jättemycket.
- Har du lärt dig förstå vad rasism är? Svara på en skala 0–5, där 0 är inte alls och 5 är jättemycket.
- Var det någonting du tyckte var extra intressant? I så fall vad?
- Vad skulle du vilja lära dig mer om?

- Är det något annat du tycker vi borde ha pratat om under de här lektionerna?

Förklara för eleverna att skolans arbete mot rasism inte är färdigt bara för att ni genomfört de här lektionerna. Arbetet pågår hela tiden. Avsluta med att visa eleverna dokumentationen från samtliga lektioner och berätta hur deras arbete redan används eller kommer att börja användas i skolans systematiska likabehandlingsarbete.

Del 3: Litteraturlista, tips och vidare läsning

Webbsidor

Barn- och elevombudet (BEO)

<https://beo.skolinspektionen.se/>

Diskrimineringsombudsmannen (DO)

<https://www.do.se/>

Inspiration och stöd i arbetet: Främlingsfientlighet – teori och regelverk
Skolverket

<https://www.skolverket.se/skolutveckling/inspiration-och-stod-i-arbetet/stod-i-arbetet/framlingsfientlighet---teori-och-regelverk>

Lås Upp: normutmanande metoder

<https://www.lasupp.nu/om-oss/vad-ar-las-upp/>

Rasism, diskriminering

Sveriges kommuner och regioner (SKR)

<https://skr.se/skr/demokratiledningstyrning/manskligarattigheterjamlikhet/rasismdiskriminering.109.html>

Artiklar

Ändringar i läroplanens inledande delar

Skolverket

<https://www.skolverket.se/getFile?file=8687>

Normkritisk pedagogik – ett sätt att motverka strukturell rasism i skolan

Skolverket

<https://www.skolverket.se/download/18.653ebcff16519dc12ef364/1539586816611/normkritisk-%20%20%20%20%20pedagogik-ett-satt-att-motverka-strukturell-rasism-i-skolan-2017.pdf>

Rapporter

Om barn och ungas utsatthet för rasism

Barnombudsmannen

https://www.barnombudsmannen.se/globalassets/dokument/publikationer/om-barns-och-ungas-utsatthet-for-rasism_2021.pdf

Friendsrapporten 2021

Friends

https://friends.se/uploads/2021/08/Friendsrapporten_2021.pdf

Vuxna – vad gör dom? Barns röster om rasism i skolan

Rädda Barnen

https://resourcecentre.savethechildren.net/pdf/vuxna_vad-gor-dom_webbfil_210708.pdf/

Film

Bildningsbyrån – rasism

UR

<https://urplay.se/program/182059-bildningsbyran-rasism-vem-ar-rasist>

Skönlitteratur för barn och unga

100 % äkta fejk

av Sanna Salmeh (2021)

När Mariams familj flyttar från Malmö till Stockholm har hon bestämt sig: hon orkar inte med fler år av mobbning och rasistiska kommentarer om hennes arabiska påbrå. I 100 % äkta fejk skildras en resa från botten till toppen i högstadiets hierarki.

Vinterviken

av Mats Wahl (2021)

Bearbetad nyutgåva av berättelsen om John-John som möter kärleken på andra sidan vattnet i Vinterviken. Trots att det bara är ett stenkast från där han själv lever sitt liv, är det som en annan värld.

The hate u give

av Angie Thomas (2017)

Sextonåriga Starr Carter lever i två världar: den fattiga förorten där hon bor och den fina privatskolan inne i stan. Ingenstans kan hon vara hela sig själv – i orten måste hon tona ner sina ambitioner och i skolan måste hon tona ner sin attityd och sitt sätt att prata.

De vita skjortorna

av Ester Roxberg (2021)

Luka bor i en liten ort på landet. Där finns gänget med de vita skjortorna.

Killarna som lyssnar på Ultima Thule och gör hitlerhälsning i smyg. Gänget har makt och Luka vågar inte låta bli att göra som de säger. Men en dag går gänget över en gräns...

Metodmaterial

Konsten att inkludera – så kan skolan motverka intolerans och främja mänskliga rättigheter

Svenska FN-förbundet.

https://fn.se/wp-content/uploads/2017/11/Metodikhandbok_A51.pdf

Normer och trygga möten

Göteborgs Stad

<https://goteborg.se/wps/wcm/connect/5a5e6da9-847a-406b-ab3d-f3c9bd8ae2e0/Normer+och+trygga+möten.pdf?MOD=AJPERES>

Bilaga 1: Karaktärskort

<p>1. Alejandra González 12 år. Har katolsk tro. Går på en musikskola och spelar fiol. Bor med sina föräldrar och två hundar i en villa på Gotland.</p>	<p>2. Ahmed Isse 16 år. Går på samhällsprogram på gymnasiet. Bor i en lägenhet med andrahandskontrakt med sin moster och tre kusiner i en förort till Göteborg.</p>
<p>3. Martin Sjöqvist 25 år. Jobbar som mäklare. Bor i en lägenhet med förstahandskontrakt i centrala Stockholm.</p>	<p>4. Adama Kahindo 25 år. Jobbar som läkare. Bor i en lägenhet med förstahandskontrakt i centrala Stockholm.</p>
<p>5. Batoul Khalil 15 år. Har muslimsk tro och bär hijab. Bor tillsammans med föräldrar och lillasyster i ett radhus i Gävle.</p>	<p>6. Lin Wuang 20 år. Studerar till civilingenjör på universitet. Bor tillsammans med sambo i Gävle.</p>
<p>7. Moa Svensson 14 år. Har kristen tro. Spelar handboll. Bor tillsammans med sin mamma i en lägenhet i Borås.</p>	<p>8. Rebecca Schneider 19 år. Har judisk tro. Arbetssökande, vice ordförande i judiska föreningen. Bor i ett kollektiv i Umeå.</p>
<p>9. Maria Taikon 20 år. Romsk aktivist och hiphopartist. Bor ensam i lägenhet i Malmö.</p>	<p>10. Thando Zulu 25 år. Jobbar som frisör på afrosalong. Bor med partner i radhus i Örebro.</p>
<p>13. Shadia Hassan 45 år. Studerar på Sfi. Bor med fyra barn i lägenhet i Linköping.</p>	<p>11. Áslat Holmgren 45 år. Samisk renskötare. Bor i hus med två barn i Sápmi.</p>

Bilaga 2: Nummerkort

1
2
3

4

5

6

7

8

9

10

11

12

Bilaga 3: Kontaktvägar för råd och stöd

Diskrimineringsombudsmannen (DO)

- Om du blivit utsatt för diskriminering eller trakasserier i skolan kan du vända dig till DO för att få mer information.
- Om skolan inte följer lagen kan du lämna in en anmälan till DO.
- Läs mer här: <https://www.do.se/diskriminering/diskriminering-olika-delar-samhället/diskriminering-forskola-skola-hogskola/ingen-far-diskriminera-dig-i-skolan>
- Länk till anmälan om diskriminering:
<https://www.do.se/diskriminering/anmal-diskriminering>

Sveriges lokala antidiskrimineringsbyråer (ADB)

- ADB ger rådgivning och information om rättigheter och arbetar med att förebygga och motverka diskriminering
- Webbsida för Antidiskrimineringsbyrån Väst: <https://adbvast.se/>
- Adress: Första Långgatan 30, 413 27 Göteborg
- Telefonnummer: 031-788 44 20
- Facebook: [Uppstart Göteborgs rättighetscenter mot diskriminering](#)
- E-post: info@gbgrc.se

Barn- och elevombudet (BEO)

- BEO på Skolinspektionen kan stötta i frågor som rör kränkande behandling i skolor
- BEO tar även emot uppgifter om att det förekommer mobbning eller kränkande behandling i skolan
- Webbsida: <https://beo.skolinspektionen.se>
- Adress: Box 23069, 104 35 Stockholm
- Telefon: 08-586 080 00 (telefonid vardagar kl 9.00-12.00)
- E-post: beo@skolinspektionen.se

Riksförbundet för homosexuellas, bisexuellas, transpersoners och queeras rättigheter (RFSL)

- RFSL:s stödmottagning stöttar hbtq-personer som utsatts för brott.
- Webbsida: <https://www.rfsl.se/verksamhet/stod/rfsl-stodmottagning/>
- Telefon : 020 – 34 13 16 (telefonid torsdagar kl 9-12, du kan också lämna ett meddelande på telefonsvarare)
- E-post: stod@rfsl.se

Friends råd och stöd

- Friends erbjuder råd och stöd kring frågor som rör ensamhet, utsatthet och mobbning.

- E-post: radgivning@friends.se, (svarar måndag – fredag 9-16)
- Telefon: 08-545 519 90 (telefonid måndag – fredag 9-12)